

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (станом на 15 грудня 2016 року) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print1329932-924471646>.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
6. Солодков А.А. Окремі питання здійснення провадження в суді присяжних / А.А. Солодков // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – № 27. – С. 131–134.
7. Тертишник В.М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В.М. Тертишник, Н.С. Солнишкіна // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274–278.
8. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года. Российское законодательство X–XX веков. – М., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа. – 1991. – С. 120–251.
9. Шишкін В. Формування суду присяжних (досвід Іспанії) / В. Шишкін // Право України. – 2002. – № 2. – С. 139–142.
10. Евсеев О.П. Конституційні засади запровадження суду присяжних в Україні / О.П. Євсєєв, О.Ю. Буслик // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – № 22. – С. 116–127.
11. Як працює суд присяжних в Україні // Офіційний сайт інтернет-видання «Сегодня». – 28 квітня 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>.

СЕРДЮК В. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного,
господарського та кримінального права
(Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»)

УДК 343.13

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджений стан законодавчого врегулювання поняття «слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні», узагальнені наукові погляди щодо його визначення, процесуальної суті та значення. Викладено історичний аспект законодавчого розвитку поняття та зарубіжний законодавчий досвід; внесено авторську пропозицію щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії, слідчі дії, кримінальна процесуальна термінологія.*

В статье исследовано состояние законодательного урегулирования понятия «следственные (розыскные) действия в уголовном производстве», обобщены научные взгляды относительно его определения, процессуальной сути и значения. Изложены исторический аспект законодательного развития понятия и зарубежный законодательный опыт; автором внесено предложение относительно определения понятия следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: *следственные (розыскные) действия, следственные действия, уголовная процессуальная терминология.*

The article examines the state of the legislative regulation of the concept of investigation (investigative) action in criminal proceedings, generalized the scientific views regarding its definition, a procedural nature and values. It sets out the historical aspect of the legislative development of the concept and foreign legislative experience; the author made a proposal for a definition of investigation (investigation) activities.

Key words: *investigation (investigative) action, investigations, criminal procedural terminology.*

Вступ. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), закріплюючи терміни «слідчі (розшукові) дії» та «негласні слідчі (розшукові) дії», не надав їм законодавчого визначення, що викликало неоднозначне їхнє тлумачення практиками, науковцями і навіть законодавцями. Це стало наслідком дискусій в юридичних колах про переваги та недоліки такого нововведення у кримінальному провадженні.

Постановка завдання. Метою є дослідити історію появи терміну «слідчі (розшукові) дії» у кримінальному процесуальному законодавстві України порівняно з терміном «слідчі дії», розкрити процесуальну суть та значення терміну, надати авторське визначення цього поняття, проаналізувати міжнародний законодавчий досвід щодо вирішення зазначеного питання і запропонувати його обґрунтоване запозичення з метою удосконалення вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Результати дослідження. Закріплення чинним КПК України слідчих (розшукових) дій та їх різновиду – негласних слідчих (розшукових) дій – спричинило в юридичному середовищі жваві дискусії.

Питання їхнього впровадження у вітчизняне процесуальне законодавство були предметом наукових досліджень вітчизняних вчених, зокрема В.І. Фаринника, Є.Д. Скулиша, В.І. Сліпченка, В.В. Городовенко, В.Т. Маляренка та інших, які відстоювали позицію необхідності впровадження слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій у КПК України та дієвого судового контролю за дотриманням прав особи під час їх провадження. Але ними не повною мірою досліджені питання процесуальної доказової суті та значення цих понять для встановлення обставин кримінального правопорушення відповідно до вимог закону, їхній історичний розвиток, міжнародний законодавчий і правозастосовчий досвід.

З метою вивчення динаміки появи поняття «слідчі (розшукові) дії» у вітчизняному КПК ми звернулися до історичної, довідкової, юридичної літератури та законодавства.

В «Уставі уголовного судочинства» царської Росії, видання 1864 р., законодавчо врегульовується питання проведення слідчих дій та вживається термін «слідчі дії», але відсутнє визначення його поняття (ст.ст. 291–292) [1, с. 386].

В «Уставі уголовного судочинства» царської Росії, видання 1892 р., також відсутнє законодавче визначення поняття «слідчі дії», але вони перераховуються в конкретних нормах з указаною процедурою їх виконання – допит свідка (ст.ст. 97–98), огляд, освідчування, обшук (ст.ст. 105–106) тощо [2, с. 138]. Загальна кількість слідчих дій складала не більше десятка.

У КПК України 1960 р. законодавець теж не закріплював поняття слідчих дій, обмежуючись їхньою назвою та процесуальним порядком виконання, хоча це уже був інший рівень розвитку суспільства. Кількість слідчих дій цього кодексу сягала 20 видів [3, с. 72].

Сучасний, чинний КПК України не дає законодавчого визначення слідчої дії та закріпив нові поняття: «слідчу (розшукову) дію» і її різновид – «негласну слідчу (розшукову) дію», які за своїм завданням нічим не відрізняються від задач, які вирішували слідчі дії. Закон свідчить, що вони спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у кримінальному провадженні та регламентують підстави їх проведення і процедуру проведення (ст. 223 ч. 1 КПК) [4, с. 113].

Вільна енциклопедія не дає визначення поняття «слідча дія», але тлумачить сучасні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії відповідно до визначень, установлених КПК України, як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [5, с. 1].

Український юридичний термінологічний словник вживає поняття «слідчі дії» та визначає їх як частину процесуальних дій, пов'язаних із виявленням, фіксацією та перевіркою доказів у кримінальній справі [6, с. 13].

В.Я. Тацій вважає, що, відповідно до закону, слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Значення слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів, а отже – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення і досягнення визначених законом завдань кримінального провадження [7, с. 285].

На думку Б.А. Шолудько, процес «процесуалізації» оперативно-розшукової діяльності необхідно спрямувати в сторону чіткого розмежування функцій слідчого і співробітника оперативного підрозділу, який буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію. Особливу увагу необхідно надати порядку складання, змісту протоколу. Наприклад, у ч. 3 ст. 252 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій із додатками не пізніше ніж через 24 години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій

передаються прокурору. У нормі не вказана кількість протоколів щодо однієї негласної слідчої (розшукової) дії. За загальним правилом (ст. 106 КПК України) протокол складається під час проведення процесуальної дії або безпосередньо після її закінчення. Але, негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитися у строк до 18 місяців, містити значну кількість окремих подій, епізодів, проводитися різними співробітниками оперативних підрозділів. Зважаючи на буквальный зміст норм, одна процесуальна дія оформляється однією постановою й одним протоколом. Але у разі тривалого проведення негласної слідчої (розшукової) дії це буде складний громіздкий процесуальний документ [8, с. 56].

Д.Б. Сергєєва визначає процесуальну суть слідчих (розшукових) дій як заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їхні джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки. Ці дії мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає в намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Саме цей аспект вищевказаної діяльності підсилив законодавець у КПК України 2012 р. [9, с. 52].

Це визначення є об'ємним, воно відповідає і на питання, чому законодавець одночасно вживає два терміни – «слідчі» і «розшукові» дії. Але термін узятий в дужки, отже, потрібна характеристика етимології слів «слідчі (розшукові) дії».

Словник української мови в 11 томах 1977 р. слово «розшук» тлумачить як дію за значенням «розшукати, розшукувати». В юридичному напрямку – це система слідчих та оперативних заходів щодо виявлення злочинця, який зник, викраденого майна тощо [10, с. 869].

Згідно з Великим енциклопедичним словником, дужки – парний розділовий знак, що складається з двох вертикальних меж (круглих, квадратних, або прямих, фігурних, або парантезов), уживається для виділення слів, частин пропозиції або пропозицій, що містять додаткові відомості і пояснення до основної частини тексту [11, с. 768].

Отже, з точки зору граматики, слово «розшукові» містить додаткові відомості та дає пояснення до основної частини тексту.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ закріплює оперативно-розшукову діяльність як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів (ст. 2).

Відповідно до ст. 5 цього ж Закону, оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, Служби Безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони, органів державної податкової служби, органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, розвідувального органу Міністерства оборони України. Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється [12, с. 9].

Якщо уповноважені КПК України слідчі, прокурори й інші можуть виконувати слідчі (розшукові) дії, виходить, що виникає протиріччя з Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», який дозволяє проводити розшукові дії лише оперативним підрозділам, визначеним законом. Тому законодавець повинен усунути розбіжності.

Аналіз міжнародного кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що традиційним вважається закріплення розмежування слідчих і розшукових дій, але є приклади держав, які законодавчо поділяють слідчі дії на слідчі і слідчі розшукові дії.

КПК Російської Федерації від 18.12.2001 р. № 174-ФЗ (ред. от 06.07.2016 р.) окремо не визначає поняття «слідча дія», але закріплює, що збирання доказів здійснюється у процесі кримінального судочинства дізнавачем, слідчим, прокурором і судом шляхом провадження слідчих та інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 86) [13, с. 54].

КПК Республіки Білорусь від 16.07.1999 р. № 295-3 не регламентує поняття, суті та задачі слідчих дій, а визначає мету кожної з перерахованих законом слідчих дій. Так, підставою проведення огляду місця події законодавець визначає наявність достатніх даних вважати, що у результаті цієї слідчої дії можуть бути виявлені сліди злочину [14, розд. 7].

КПК Казахстану також не визначає поняття слідчої дії, її задачі, але регламентує вичерпний перелік слідчих та негласних слідчих дій, які можуть проводитися лише з санкції прокурора [15, розд. 6].

КПК Латвії від 21.04.2005 р. встановлює, що слідчими діями є процесуальні дії, спрямовані на отримання відомостей або перевірку вже отриманих відомостей у конкретному кримінальному

процесі. Особа, уповноважена на ведення кримінального процесу, має право проводити у межах своїх повноважень тільки слідчі дії, передбачені цим Законом (ч. 1, 2 ст. 138) [16, с. 62]. А також КПК закріплює спеціальні слідчі дії, які проводяться, якщо для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному процесі, відомості про факти необхідно отримати, не інформуючи залучених у кримінальному процесі осіб і осіб, які могли б надати ці відомості.

Спеціальні слідчі дії на підставі постанови слідчого судді визначаються ведучими процес особами або за їх дорученням установами та особами. Якщо для реалізації такої дії необхідно використувати засоби і методи оперативної роботи, їхнє провадження доручається тільки уповноваженим законом державним установам (ч. 1, 2 ст. 210 КПК Латвії) [16, с. 90].

Категоричне обґрунтування заперечення об'єднання слідчих і розшукових дій висловили автори Висновку Головного науково-експертного управління ВРУ на проект КПК України, прийнятого 13.04.2012 р. № 4651-VI, які вважають, що поєднання оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної функцій у розслідуванні кримінальної справи нині є не тільки неприродним, а й небезпечним. Кримінальний процес не має бути одночасно гласним, змагальним і таємним. «Процесуалізація» оперативно-розшукової діяльності, яка пропонується проектом, виглядає невдалим запозиченням європейського та світового досвіду у провадженні таких слідчих дій (наприклад, у країнах з англосаксонською системою права також немає чіткого розмежування між кримінальним процесом та оперативно-розшуковою діяльністю, а відтак – між слідчими та оперативно-розшуковими діями й методами) [17, с. 1].

Наша думка полягає в тому, що кожна зі слідчих дій є розшуковою, тому що всі вони спрямовані на пошук доказу: деякі з них їх прямо закріплюють, а інші мають це своїм завданням, але виконуються вони офіційно і лише у рамках єдиного закону – КПК України.

Різні підходи до трактування поняття «слідчі дії», а також «слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії» мають одну загальну ознаку: вони спрямовані на виявлення, фіксацію, збирання, перевірку, оцінку їх уповноваженими державною особою (слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором).

Відповідно до чинного КПК, слідчі (розшукові) дії виконуються під час дізнання та досудового слідства як форм досудового розслідування злочинів та кримінальних проступків (п. 4–6 ч. 1 ст. 3 КПК) і можуть проводитися лише слідчими, керівниками органу досудового розслідування та прокурорами які здійснюють процесуальне керівництво (п. 4 ч. 2 ст.ст. 40; п. п. 1–9; 36 ч. 2; п. 4, 39 ч. 2 п. 6 КПК України). Центральною фігурою проведення досудового слідства закон визначає слідчого, який несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій які передбачені та уповноважуються йому для проведення (ч. 1, 2 ст. 40 КПК України). Дані приписи Закону підлягають додатковому дослідженню.

КПК визначає сім основних слідчих (розшукових) дій, з яких у трьох прямо закріплюються розшукові ознаки, а решта чотири (та десять негласних слідчих (розшукових) дій також), спрямовані на виявлення фактичних даних, що мають відношення до досліджуваних обставин кримінального правопорушення.

На підставі узагальнення вітчизняного та зарубіжного законодавства, визначення поняття слідчих (розшукових) дій вченими практиками можна сформулювати авторське бачення поняття «слідчі (розшукові) дії» – це різновид процесуальних дій досудового розслідування, спрямованих на здійснення уповноваженою законом особою встановлення прав та обов'язків, спрямованих на отримання або перевірку фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Ознаками слідчих (розшукових) дій є такі: а) вони є різновидом процесуальних дій досудового розслідування у формі дізнання або досудового слідства; б) їх проводять визначені законом особи (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво); в) уповноважені особи здійснюють лише ті свої права та обов'язки, які визначені законом; г) вони спрямовані на отримання або перевірку фактичних даних (доказів), які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Отже, процесуальна сила визначення поняття «слідчі (розшукові) дії» полягає в тому, що сторуна обвинувачення може проводити слідчі дії, які можуть бути і розшуковими, що, можливо, ефективніше впливатиме на збирання доказів та їхню оцінку. Тобто, це є певний рівень процесуалізації, офіційності результатів розшукових дій.

На відміну від слідчих (розшукових) дій, негласні слідчі (розшукові) дії закриті для осіб, яких стосуються, і саме ця обставина зумовлює необхідність існування ефективних гарантій захисту прав цих осіб, які б унеможливили надання органам державної влади дискримінаційних повноважень, що мають необмежений характер.

Висновки. Позитивним було б запозичення законодавчого процесуального досвіду у КПК Латвії, де закріплені та регламентовані слідчі дії, а негласні слідчі (розшукові) дії є спеціальними слідчими діями.

З метою вирішення цих питань необхідно додатково дослідити:

- результати аналізу опитування ведучих кримінального провадження щодо переваг слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій над слідчими діями;
- результати узагальнення практики проведення слідчих (розшукових) дій щодо їх впливу на ефективність досудового розслідування та швидкість направлення кримінальних справ до суду з моменту відкриття кримінального провадження;
- результати аналізу недоліків та переваг слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій під час дослідження їх у судовому провадженні та встановлення їх доказами;
- на підставі отриманих даних зробити висновок про перевагу ефективності слідчих (розшукових) дій над слідчими діями у виконанні завдань, передбачених ст. 2 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 г. Российское законодательство X – XX вв. – М., 1991. – Том 8. – С. 120–251.
2. Свод законов Российской Империи. – Т. 16. Ч. 2. Судебные уставы. – СПб, 1892. – 195 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://civil.consultant.ru/reprint/books/238>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України № 1001-05 від 28.12.1960 р. в редакції від 18.01.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України. Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Матеріал з вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Слідчі_дії.
6. Український юридичний термінологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marazm.org.ua/document/termin/>. 3369 сл.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажевський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я.Тація, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.:Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
8. Шолудько Б.А. Негласні слідчі (розшукові) дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://foliant.in.ua/pravovoy-kommentariy_id_16.html.
9. Сергєєва Д.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим Кримінальним процесуальним кодексом України // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 52.
10. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – 7-е вид. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл.
12. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. № 2135-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
13. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 р. № 174-ФЗ в ред. від 06.07.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/webhp?tab=w&ei=reMPV4W5JIPX6QTJ6oX4Dw>
14. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Беларусь від 16.07.1999 р. № 295-3. зі змінами та доповненнями станом на 20.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.livonevsky.org/kodeksby>.
15. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07. 2014 г. № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2016 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=1;-307.
16. Кримінально-процесуальний закон Латвії. Закон, прийнятий Сеймом 21.04.2005 р. та оприлюднений Президентом держави 11.05.2005 р. (Зі змінами, внесеними станом на 28.09.2005 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.lv>.
17. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511.
18. Сердюк В.П. Теорія і практика використання відеозапису у кримінальному провадженні України: [Монографія] / В.П. Сердюк. – К.: Університет «Україна», 2016. – 163 с.

